

Марченко Олена Вікторівна
начальник відділу
організації наукової роботи
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
доктор філософських наук, доцент

ОСВІТНІЙ ІДЕАЛ ЯК СМИСЛОУТВОРЮЮЧА ОСНОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Сучасні дослідження у галузі національної безпеки обмежуються переважно військово-стратегічними, правовими або економічними аспектами. Водночас «за кадром» залишаються глибинні, соціокультурні засади національної безпеки, які перебувають у площині формування свідомості, світоглядних орієнтирів, життєвих установок особистості в освітньому просторі. Саме освіта, її змістовий та ідейний контекст є тим «ґрунтом», на якому може сформуватися як громадянська відповідальність і патріотизм захисника вітчизни, так і бездіяльність та байдужість до долі нації особи, яка усвідомлює себе лише мешканцем певної території. В умовах поліпарадигмальності, що є якісною ознакою сучасного глокального соціокультурного простору, актуалізується значущість освіти, що може виступити в якості соціокультурного каталізатора змін і або прискорити їх, забезпечуючи при цьому необхідну єдність суспільства та інтегруючи його трансформаційні процеси, або посилити соціальну напругу і суттєво знизити можливості мобілізаційних систем до самоорганізації і перетворення. Парадоксальне, на перший погляд, поєднання цих тенденцій стало визначальною ознакою освітнього простору у період з другої половини XIX століття і до 30-х років XX століття, який отримав назву пізнього Модерну. Яку роль відіграє освітній ідеал у забезпеченні національної безпеки в українських реаліях означеного періоду? Аналіз двох полярних за своїм змістовим наповненням векторів у формуванні освітнього ідеалу на зламі XIX-XX століть дозволить дати відповідь на це питання.

Один із цих векторів пов'язаний із формуванням в освітньому просторі, перш за все, особистості, із «плеканням» душі, із зверненням до того, що є у вихованцеві глибоко індивідуальним: свідомість, почуття, воля, які розглядалися і як основа характеру, і як основа ставлення людини до світу із його моральними і правовими нормами. Освіта із цих позицій осмислюється як діяльність, спрямована на розкриття і удосконалення внутрішніх природних сил дитини. Такий підхід своїм корінням має західноєвропейську екзистенціально-антропологічну та екзистенціально-герменевтичну традиції, що були сформовані на засадах переважно німецької філософської антропології (А. Гелен, Г. Плессер, Е. Ротхакер, М. Шелер та ін.).

Другий вектор формування освітнього ідеалу у цей період зосереджувався у «фарватері» прагматизму. Ця філософська течія зародилася в межах позитивістського напрямку, що відмежувався від традиційної метафізичної проблематики, постулюючи головним завданням науки пошук відповіді не на питання «Чому?», а на питання «Як?». По суті, прагматизм запропонував свій варіант розв'язання основного питання філософії щодо первинності духу або матерії. У своїй концепції істини він прагне поєднати матеріалізм та ідеалізм. Головним критерієм істини є корисність, а вона може мати як ідеальне, так і матеріальне втілення. Своім головним філософським «супротивником» прагматики вважали метафізику, називаючи її нікому не потрібною абстракцією. Один із апологетів прагматизму, У. Джеймс, називав незмінні метафізичні категорії «Добро», «Розум», «Абсолют» та ін. не більш, як магичними словами, що несуть у собі солодке заспокоєння бездіяльності. Прихильники прагматизму виходили з того, що істину слід розуміти не як надлюдський або всезагальний ідеал, а як продукт людських потреб. Звідси висновок: істинним буде не те, що відображає або відтворює дійсність, а те, що «допомагає» людині, «працює» на неї.

Показово, що із приходом до влади більшовиків інтерес до філософії прагматизму спалахує із новою силою. Вони були переконані: від того, як у країні буде організована система освіти, залежить майбутнє радянської влади. Тож марно освіта осмислювалася ідеологами нової влади як «третій фронт» боротьби за соціалізм. Причина такого ставлення криється у функціях інституту освіти, який забезпечує у суспільстві сталість, соціальний порядок і безпеку, оскільки тісно пов'язаний із іншими соціальними інститутами (виробництва, культури, науки, сім'ї) і має на них значний вплив. У формуванні нового освітнього ідеалу доко-

рінно змінюється погляд на співвідношення індивідуального і соціального у вихованні радянської людини – пріоритет надається вихованню колективізму. Прагнення до розвитку власної індивідуальності осмислюється як індивідуалізм, що є свідченням відриву особистості від суспільства і призводить до зuboжіння думки і почуттів, мізерності переживань.

За аналогією до стрімких соціально-економічних і технічних перетворень, висловлювалися думки про можливість таких же швидких змін і в особистості людини. У публікаціях цих років, дотичних до проблем освіти, повсякчас зустрічаються характеристики: «придатний», «приспосований», «необхідний», які виражають детермінованість розвитку особистості насущними й актуальними політичними, економічними, соціальними потребами суспільства, їх пріоритетність. Розуміння особистості та її індивідуальних ознак набуває явно вираженого класово-політичного забарвлення і, переважно, соціальний фокус вивчення й оцінки. Як наслідок, ідуть у небуття принципи природо- і культуровідповідності – їх місце займає принцип соціовідповідності. Виховання розглядається лише у соціальному контексті, що позначилось і на визначенні освітніх ідеалів і цілей.

Особиста ініціатива й активність були проголошені цінними лише у випадку їх спрямованості на суспільно корисні справи; праця набула значення тільки у колективі і на благо колективу; здатність до творчості мала сенс, коли йшлося про радісне, розумне життя, засноване на братерстві і колективній праці; усвідомлення себе господарем життя було можливим, за умови сформованої внутрішньої дисципліни, усвідомлення зв'язку добробуту окремої людини із благом цілого, відмови від так званих власницьких інстинктів

Таким чином, у свідомості «будівничих світлого майбутнього» остаточно закріплюється розуміння особистості як носія виробничих відносин, що визначалися як найбільш значущий фактор у її житті і розвитку. Ставлення до людини через призму її цінності для суспільства, класу, промисловості демонструє зневагу до її природних, індивідуальних сил, інтересів і потреб. Більш того, і ставлення людини до самої себе як цінності було виправданим за умови усвідомлення нею своєї цінності для суспільства.

У формулюваннях цілей освіти та уявленнях про педагогічний ідеал, що набувають поширення наприкінці 20-х початку 30-х років у різноманітних нормативних документах, чітко простежується намагання влади утворити новий тип культури, новий соціалістичний простір освіти, рушійним фактором для якого стає формуванням індустріальної цивілізації з новою роллю промислового міста в цілісному соціокультурному просторі. Гранично спрощуючи духовні, гуманітарні цінності, вироблені попередніми суспільними формаціями, культура комуністичного тоталітаризму, який набирав силу, все більше орієнтувалася на поширення науково-технічних знань та сциєнтистських цінностей в межах, визначених догматом про вищість марксизму-ленінізму над усіма видами суспільної свідомості й навіть над самою раціональністю. Разом із тим, діти, як і дорослі, опинилися у ситуації розвінчування ідеалів, коли розпочалися політичні репресії, й ідеал «перелицьовувався» в образ ворога.

Аналіз вітчизняних освітніх практик з 1918 і до середини 30-х років ХХ століття дозволяє зробити наступні узагальнення щодо специфічних ознак конституювання простору освіти у цей період, зокрема таких, як-от:

- соціоцентризм суспільної свідомості, що утверджував пріоритетність інтересів держави, колективу та соціальних перетворень, порівняно із інтересами окремої особистості;
- раціональна структуризація простору освіти, жорстка централізована ієрархічна співвіднесеність його компонентів і вимірів, що виключала активну роль зворотних зв'язків;
- моністичний принцип побудови цілісності, що визначав роль кожної частини як еманациї цілого і припускав лише інституціональну автономність окремих елементів;
- штучне «оновлення» свідомості і почуттів суб'єктів освіти за рахунок відмови від історичного досвіду або вибіркоче ставлення до нього із акцентуванням на тих моментах з минулого, які підсилюють класову ненависть і потребу у боротьбі;
- посилення соціально-політичної та ідейної єдності за рахунок насадження проголошених і санкціонованих державою цілей і норм поведінки людей. Таким чином, життя і діяльність дитини в освітньому просторі підпорядковувалися функціональним імперативам безособистісних структур, інститутів і твердих парадигмальних установок;
- колективістський тип свідомості, вбудованої у суспільне буття; відтворення колективізму у класно-урочній системі, що дозволила уніфікувати і регламентувати навчальний процес, повністю контролювати його перебіг.

Внаслідок поширення в освітньому просторі таких пріоритетів і тривалого їх «вкорінення» у суспільній свідомості, у 90-х роках ХХ століття, коли відбувалося становлення

української державності, переформатування освітнього ідеалу відбувалося із значними труднощами. Усвідомлення громадянами України національної ідентичності в останні десятиліття супроводжується протестними рухами проти несправедливості дій влади, кровопролитною боротьбою за власну територію, незгасаючими суспільними протиріччями. В цих умовах саме освіта має стати осередком відродження ідеалу людини розумної і водночас духовної, здатної гармонійно поєднувати досвід минулого із здобутками сучасного життя, бути патріотом і захисником своєї землі, активним творцем власної долі.

Савіщенко Вікторія Миколаївна
декан юридичного факультету
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук,
доктор юридичних наук, доцент

ПРОФЕСІЙНА ДЕОНТОЛОГІЯ: ЇЇ ВИДИ ТА АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Сучасний стан реформування освіти, науки, медицини, правоохоронних органів вносить на порядок денний питання деонтологічної підготовки вчителів, лікарів, юристів. Низкою законів України призначення на посаду або вступ у професію передбачає складання професійної присяги, розуміння професіоналами поняття «професійний обов'язок». Його хибне усвідомлення, порушення професійної присяги призвело до зниження довіри суспільства до педагогів, лікарів, суддів, прокурорів, адвокатів.

Аналіз та систематизація статистичної відкритої інформації, отриманої з Єдиної державної бази з питань освіти, моніторинг офіційних сайтів закладів вищої освіти (183), Державної служби зайнятості, Державної служби статистики, опитування керівників юридичних, медичних, освітніх установ (107 осіб) щодо рівня підготовки молодих спеціалістів, працевлаштованих за останні п'ять років, анкетування відвідувачів судів, прокуратури, медичних та освітніх закладів (312 осіб) щодо якості отриманих послуг, дозволяють визначити протиріччя між:

- 1) дотриманням працівниками норм професійної етики та норм права;
- 2) масовізацією прийняття професійної присяги та чисельними порушеннями норм професійної етики з боку юристів та лікарів;
- 3) затребуваністю суспільства в деонтологічно підготовлених спеціалістах та дефіцитом таких спеціалістів на ринку праці;
- 4) змістом освітніх програм, навчальних планів, навчально-методичного забезпечення та відсутністю педагогічно обгрунтованої технології формування деонтологічно орієнтованої особистості;
- 5) наявністю публічного інтересу з боку громадянського суспільства і держави у підвищенні рівня культури представників правоохоронних органів, вчителів, лікарів та відсутністю ефективного адміністративно-правового забезпечення етичних норм у професійній діяльності.

Найбільш широке коло питань стосовно педагогічної деонтології містить монографія М. Васильєвої. Проблемам педагогічної етики присвячені роботи В. Сухомлинського, Г. Васяновича, М. Євтуха, І Зязюна та ін. Цінним, на наш погляд, є дослідження в галузі юридичної деонтології вчених М. Айзенберга, С. Алексєєва, В. Горшенєва, С. Гусарєва, М. Ковалєва, О. Петришина, П. Рабіновича, О. Скакун, С. Сливки, В. Сокурєнка, О. Тихомірова та ін. Питанням медичної деонтології були присвячені праці відомих вчених – лікарів: О. Михайленка, П. Павлова, М. Пирогова, Н. Сокольського, Г. Степанівської та ін.

Вказане у сукупності обумовлює необхідність дослідження проблем деонтологічної підготовки професіоналів, теоретико-правового аналізу деонтологічних основ професійної діяльності в умовах сучасних викликів та адміністративно-правового забезпечення професійної етики вчителів, лікарів та юристів.

Становлення деонтології (від грец. δέον (δέοντος) – потрібне, необхідне, λόγος – наука) як науки відбувалось впродовж століть. Її виток є філософія, етика. В 1834 році Ієремія Бентам у праці «Деонтологія, або наука про мораль» у науковий обіг вперше вводить термін «деонтологія», під яким розуміє вчення про професійні обов'язки. На думку І.